

1.01
Prejeto 10. 6. 2014

UDK: 328(497.4)"1986/1990"

Jure Gašparič,* Mojca Šorn**

O razpravi v socialistični enostrankarski skupščini in demokratičnem tranzicijskem parlamentu v Sloveniji

IZVLEČEK

Od leta 1986, ko so tedanji delegati prvič sedli v klopi skupščine Socialistične Republike Slovenije, do marca 1990 so stvari postajale drugačne, dolgočasni socialistični organ se je preoblikoval v sodoben parlament. Skupščinska forma je ostala skoraj nespremenjena, delegati so ostali isti, le način delovanja se je do kraja spremenil. V 138. debelih zvezkih dobesednih zapisov skupščinskih sej in zasedanj je tako popisana skoraj kafkavska preobrazba. V prispevku avtorja opredeljujeta naravo spremembe, ki jo skušata razumeti skozi značilnosti skupščinske (in kasneje parlamentarne) razprave. Prav razprava je namreč osrednja lastnost in razpoznavni znak slehernega parlamenta, tudi enostrankarskega.

Ključne besede: Slovenija, politika, parlament, Skupščina, Državni zbor Republike Slovenije

ABSTRACT

ON PARLIAMENTARY DEBATE IN THE SLOVENIAN SOCIALIST ASSEMBLY AND DEMOCRATIC TRANSITIONAL PARLIAMENT

Between 1986, when the socialist delegates (of that period) sat in the Assembly for the first time, and March 1990 the situation became different, as the boring socialist body was transformed into a modern parliament. The form of the Assembly was almost unchanged, the delegates were identical, only the manner of its activities had changed profoundly. Thus the 138 thick books of verbatim records of the Assembly sessions describe an almost Kafkaesque transformation. In the paper authors focus on the nature of these changes, trying to understand them through the characteristics of the assembly / parliamentary debate. It is precisely the debating which is the main feature and characteristic of any, even a one-party parliament.

Keywords: Slovenia, politics, parliament, the parliament of S. R. Slovenia, the National Assembly of Republic of Slovenia

* dr., višji znanstveni sodelavec, Inštitut za novejšo zgodovino, Kongresni trg 1, SI-1000 Ljubljana; jure.gasparic@inz.si

** dr., znanstvena sodelavka, Inštitut za novejšo zgodovino, Kongresni trg 1, SI-1000 Ljubljana; mojca.sorn@inz.si

O času, ljudeh, ideji ...

Bilo je malo po zgodnjem kosilu 29. marca 1990, ko so se vsi zbori slovenske skupščine sestali na svoji zadnji seji v štiriletnem mandatu. Že naslednji mesec so bile razpisane prve večstrankarske in tajne volitve po letu 1927, s čimer je bilo v Sloveniji tudi formalno konec enostrankarstva. Seja je bila kratka, njen potek predvidljiv, le čisto na koncu je bila nekoliko drugačna od prejšnjih. Zaključila se je s petjem nove slovenske himne Zdravljice in kar dvema zahvalnima govoroma z ocenami minulega dela. Prvega je prispeval predsednik Miran Potrč, drugega pa pisatelj in enfant terrible režima Tone Peršak. Potrč je bil stvaren; v njemu lastnem slogu je povzel bistvo zadnjega mandatnega obdobja:

»V minulih letih smo iz delegatske skupščine prerasli v sicer še neformalno, vendar dejansko že pluralistično skupščino. Od začetnih pričakovanj, da smo delegati v skupščini le speakerji družbenopolitičnih organizacij in njihovih delegacij in da se družbene odločitve sprejemajo drugje, tako da jih le formalno verificiramo, smo postali samostojen organ, tesno vezan na vpliv ljudi, na njihove pobude, različne interese in tudi na različne načine njihovega političnega organiziranja. Formalno – po načinu izvolitve – smo še vedno delegatska skupščina. Toda mehanizmi, ki naj bi to skupščino usmerjali, so že zdavnaj nehali delovati.«¹

Mehanizmi so nehali delovati ... Peršak je skoraj organsko nadaljeval tam, kjer je Potrč nehal. Zahvalil se je »najprej času, ki je osvežujoče viharil okrog nas«; zahvalil se je »ljudem, Slovencem, državljanom Republike Slovenije, kajti brez njihove podpore, ali točneje, brez njihovega moralnega pritiska, ki je odločno in nedvoumno terjal od nas v mnogih odločujočih trenutkih možato odločanje in zvestobo njihovim temeljnih interesom, naši spopadi s seboj, s preteklostjo, in za prihodnost ne bi bili, kar so kljub vsemu bili in kar ostajajo.« In zahvalil se je »prevladujoči ideji današnjih dni: vnovičnemu uveljavljanju državljskih svoboščin in človekovih pravic, temu prenovitvenemu vetru, ki se je ujel v jadra našega delovanja in nas od trdno zakoličenega enomišljenjskega monopola in enostrankarskega nadinteresa pripeljal od začetka mandata do mišljenjskega, političnega in strankarskega pluralizma, do razumevanja življenja in življenja različnosti ter do umevanja resnice, da nas bo samo resnica osvobodila in da je svoboda vseh zapovedi nad zapovedmi.«² Nedvomno govor, ki bi ga lahko razglasili za parlamentarno poezijo ...

Oba, tako Potrč kot Peršak, sta poudarila veliko spremembo, ki ni bila formalna in površinska, ampak globlja in vsestranska. Ne nazadnje je bilo nenavadno že to, da se je ob koncu mandata zahvaljeval delegat Peršak, ki ni sodil v funkcionarski vrh režima, ampak prej na stran porajajoče se opozicije.³ Od leta 1986, ko so tedanji

¹ Sejni zapisi Skupščine Socialistične Republike Slovenije za 10. sklic (1986–1990), 13. skupna seja – 29. 3. 1990, št. zv. 135, str. 18. Dostopno na: Zgodovina Slovenije – SiStory: <http://www.sistory.si/SISTORY:ID:16386>, 23. 4. 2014.

² Prav tam, str. 20.

³ To je bila posledica modernega PR pristopa in sploh drugačnega komuniciranja skupščine z javnostjo; njenega odpiranja, kar je bila po besedah Mirana Potrča zlasti zasluga »svobodomiseln«

delegati prvič sedli v klopi skupščine Socialistične Republike Slovenije, do marca 1990 so stvari postajale drugačne, dolgočasni socialistični organ se je preoblikoval v sodoben parlament. Ustava je sicer ostala v precejšnji meri enaka, skupščinska forma je ostala skoraj nespremenjena, delegati so ostali isti, le način delovanja se je do kraja spremenil. V 138. debelih zvezkih dobesednih zapisov skupščinskih sej in zasedanj je tako popisana skoraj kafkowska preobrazba ...

O metodologiji

V prispevku avtorja opredeljujeva naravo spremembe, ki jo skušava razumeti skozi značilnosti skupščinske / parlamentarne razprave. Prav razprava je namreč osrednja lastnost in razpoznavni znak slehernega parlamenta, tudi enostrankarskega. Tedaj se nizajo argumenti, navajajo primeri ... Razprava je zato velikokrat zrcalo parlamenta in sploh tista točka, skozi katero je moč sklepati o zaznavi problemov v državi. Zdi se, da je njen izplen obsežen in bogat, četudi je pogosto v naprej znan in predvidljiv; tudi v večstrankarskih parlamentih. Že britanski politik 19. stoletja Richard Cobden je rekel: »V tej zbornici sem slišal že veliko besed, zaradi katerih bi ljudje potočili solzo – nikdar pa nisem slišal besede, ki bi spremenila izid glasovanja.«⁴ V sodobnih parlamentih razprava služi v prvi vrsti predstavitvi argumentov za in proti sprejetju neke politične odločitve in ima »legitimacijsko« funkcijo, kakršno je ne nazadnje *pro forma* imela v socialističnih parlamentih. V vsakem primeru pa nikakor ni nepomembno, kako se sam legitimacijski proces odvije. »How reasons are given« je pomembno v demokratičnem parlamentu in v enostrankarskih skupščinah.

Analize razprave sva se lotila, opirajoč se na pridobitve, ki jih ponujajo digitalizirani dobesedni zapisi sej. V Sloveniji digitalizacijo sistematično izvaja Inštitut za novejšo zgodovino (portal Zgodovina Slovenije – Sistory), pri čemer sledi ambiciji, da bi nekoč v sodelovanju z drugimi institucijami vzpostavili bazo stenogramov vseh predstavniških teles, v okviru katerih je sodilo slovensko ozemlje. To je sicer že svojevrsten izziv, saj je bilo ozemlje včlenjeno v številne državne tvorbe. Parlamentarni začetki so v habsburški monarhiji, katere stenografski protokoli za dunajski državni zbor (Reichsrat) so že digitalizirani,⁵ a ostalo je še veliko gradiva deželnih zborov (Landtag) – kranjskega, štajerskega, goriškega, koroškega, istrskega. Ti so bili pisani bodisi v slovenskem bodisi nemškem jeziku (istrski tudi v italijanskem in hrvaškem) in celo v različnih črkopisih.⁶ Po razpadu monarhije je bilo slovensko ozemlje del prve jugoslovanske države, sprva Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev, nato Kraljevine Jugoslavije. Parlament, imenovan Narodna skupščina, je bil v Beogradu, s tem

predstavnice za stike z javnostjo Alenke Leskovic. – Intervju z Miranom Potrčem, 24. 4. 2014, INZ. Zvočni zapis in prepis pogovora pri avtorjih.

⁴ Cit. po: Jan Wint: Česká parlamentní kultura. Praha 2010, str. 18.

⁵ Portal ALEX – Historische Rechts- und Gesetztexte: Stenographische Protokolle des Abgeordnetenhaus des Reichsrates 1861–1918 (<http://alex.onb.ac.at/spa.htm>).

⁶ Prvi sklic kranjskega deželnega zbora 1861–1863 tako obsega cca. 735 strani in je v glavnem v gotici, od tega je 8 strani pisane gotice, kakšen kratek pasus je v slovenščini, celo v bohoričici.

da je bil po uveljavitvi diktature kralja Aleksandra Karađorđevića izvoljen na javnih volitvah pod pritiski vsakokratnega režima. Te beležke so deloma že digitalizirane, a je za obdelavo spet problematičen črkopis zapisa, saj so deloma v latinskem alfabetu deloma v cirilskem. Zgodi se celo, da je slovenski govor stenografirani v cirilici.⁷

Po drugi svetovni vojni je bilo slovensko ozemlje vključeno v drugo, Titovo Jugoslavijo, in Slovenija je sploh prvič postala politična enota s svojo ustavo in svojo skupščino. Toda o klasičnem parlamentarizmu tedaj ne moremo več govoriti, saj je kljub obstoju skupščine in volitvam ves čas obstajala le ena politična stranka. Poleg enostrankarstva sta bili ključni značilnosti poveljnega sistema še neprestano oddaljevanje od principov delovanja klasičnega parlamentarnega sistema in postopno uvažanje specifičnega korporativističnega sistema, ki je doseglo višek z zadnjo temeljito ustavno reformo leta 1974 (in še prej z ustavnimi amandmaji v letih 1968–1971). Uveden je bil delegatski sistem, nepregleden in neživljenjski posreden koncept totalnega samoupravljanja. Skupščina SFRJ je bila dvodomna, sestavljena iz dveh enakopravnih domov: zveznega zbora in zbora republik in pokrajin, kamor je delegate delegiralo šest republiških skupščin in dve avtonomni pokrajini. Republiške skupščine, torej tudi slovenska, so postale tridomne, sestavljene iz zbora združenega dela, zbora občin in družbenopolitičnega zbora.⁸ Zapise republiške skupščine prav zdaj pospešeno digitaliziramo; zapisi današnjega slovenskega parlamenta – Državnega zbora, prvič izvoljenega decembra 1992, pa so že v celoti digitalizirani.⁹

Drugi vir, na katerega sva se poleg digitaliziranih dobesednih zapisov še oprla, je baza raziskav slovenskega javnega mnenja, ki so bile v obdobju socializma svojstven fenomen. V enopartijskih državah evropskega vzhoda je namreč prevladovalo mnenje, da je resno sociološko ugotavljanje javnega mnenja povsem nepomembno. Po besedah člana centralnega komiteja poljske komunistične partije in glavnega političnega svetovalca generala Jaruzelskega Stanislaw Kwiatskowskega so bili temu nenaklonjeni tudi zato, ker »The picture of a differentiated society that emerged from public opinion research did not fit the thesis on the moral and political unity of the nation obligatory at that time.«¹⁰ V sedemdesetih in osemdesetih letih, zlasti pa po uveljavitvi Gorbačovove perestrojke, so nato v skoraj vseh socialističnih državah začeli z izvajanjem raziskav javnega mnenja, toda te so bile povsem neverodostojne. V Sloveniji je bila tedaj situacija povsem drugačna. V letu 1968 je tedanja Visoka šola za politične vede, članica Univerze v Ljubljani (kasnejša Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo in današnja Fakulteta za družbene vede), dejansko začela

⁷ Sejni zapisi izvršnih in zakonodajnih teles, Jugoslavija. Dostopno na: Zgodovina Slovenije – Sistory: <http://www.sistory.si/publikacije/?menu=396>.

⁸ Jure Gašparič: Državni zbor 1992–2012: o slovenskem parlamentarizmu. Ljubljana 2012, str. 39.

⁹ Sejni zapisi so dostopni na: Državni zbor: <http://www.dz-rs.si/wps/portal/Home/deloDZ/seje/sejeDrzavnegaZbora/PoDatumuSeje>.

¹⁰ Cit. po: Matt Henn: Opinion Polling in Central and Eastern Europe under Communism. Dostopno na: JSTOR: Journal of Contemporary History, Vol. 33, No. 2 (Apr., 1998), str. 229–240, tu, str. 232: <http://www.jstor.org/stable/260974>, 7. 4. 2014.

z izvajanjem ambicioznega projekta »Slovensko javno mnenje«. Projekt traja kontinuirano vse do današnjih dni, zajema velike reprezentativne vzorce prebivalstva in temelji na standardiziranih socioloških anketah. V drugih jugoslovanskih republikah podobnih raziskav niso izvajali.

* * *

Metodološko sva na osnovi analize slovenskega javnega mnenja izluščila tisto, kar se je ljudem v določenem obdobju zdelo pomembno, in te teme nato iskala v skupščinskih razpravah. Zanimal naju je obstoj morebitne korelacije, saj sva izhajala iz teze Wilibalda Steinmetza: »what can be done (das Machbare) is to large extent dependent on what can be said (das Sagbare)«. ¹¹ Enostrankarska socialistična skupščina je proti koncu svojega desetega sklica namreč storila nekaj zelo pomembnega in daljnosežnega – sprejela je številne ustavne amandmaje k tedanji slovenski ustavi, ki so utrlji pot v večstrankarski sistem, tržno gospodarstvo in postopno osamosvojitve. ¹² Sklepala sva, da je zato skupščina v nekem obdobju morala postati prostor resne debate, če so delegati, izvoljeni leta 1986, nekaj let pozneje sprejemali odločitve, ki so zamajale sistem in celo Jugoslavijo.

Za povrh sva ob koncu k (pilotski) raziskavi, ki jo namerava nadaljevati, pritegnila še ustni vir, predsednika tedanje skupščine (1986–1990) in kasnejšega dolgoletnega poslanca Mirana Potrča.

V socializmu

Leta 1986, ko se je skupščina konstituirala, se je Jugoslavija v dani obliki in s svojim sistemom socialističnega samoupravljanja zdela večna. Četudi se je vse bolj pogrezala v ekonomsko in nato politično krizo, ljudje niso imeli oblikovanih prodornih ali kritičnih stališč o družbi in njenih problemih. V glavnem so menili, da so razmere v družbi vse slabše, da je vse težje dobiti stanovanje in službo, a večina jih ni videla resne krize oz. ni vedela, kdo bi bil kriv za razmere v družbi. Z zvezo komunistov so bili v glavnem zadovoljni, menili pa so, da bi se morala bolj posvetiti dvigu standarda in položaju delavca. Priseljevanje delavcev iz drugih jugoslovanskih republik jih je navdajalo s skrbjo, naklonjenost pa so izražali do vse bolj aktualnih

¹¹ Wilibald Steinmetz: »A Code of its Own« : Rhetoric and Logic of Parliamentary Debate in Modern Britain, str. 87. Dostopno na: http://www.google.si/url?sa=t&rcrt=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CDEQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.jyu.fi%2Fyhtfil%2Fredescriptions%2FYearbook%25202002%2FSteinmetz_2002.pdf&ei=yoRsU-zdE4mN7Qb1IYHIDQ&usq=AFQjCNFzMK5mqRNVL2cmfje4FenKg43ntg&bvm=bv.66330100,d.ZGU, 7. 4. 2014 (dalje Steinmetz, »A Code of its Own«).

¹² Miran Potrč: Za prvo demokratično izvoljeno Skupščino Republike Slovenije je dala zakonsko podlago zakonodaja, sprejeta 27. 12. 1989 v Skupščini Socialistične Republike Slovenije. V: Prihodnost parlamentarne demokracije. Zbornik strokovnega srečanja ob 20. obletnici prvih večstrankarskih volitev. Ljubljana 2010, str. 26–32. Dostopno na: Državni zbor: <http://www.dz-rs.si/wps/portal/Home/deloDZ/raziskovalnaDejavnost/Knjige>, 16. 4. 2014.

ekoloških vprašanj in do ponovne uveljavitve starih katoliških praznikov; konkretno božiča.¹³

Javno mnenje je bilo precej nekritično, neizrazito in zato tudi brez odmeva v skupščini. Delegati ga pravzaprav niti niso zaznali. Po besedah Mirana Potrča, skupščinskega predsednika, je bila javnost usmerjena v »praktična vprašanja«, do širših političnih tem pa se v glavnem ni opredeljevala.¹⁴ Iskanje po dobesednih zapisih skupščinskih sej pokaže, da denimo božiča ni nihče omenil, o ekologiji pa so spregovorili le včasih. Polemik, ki bi odpirale probleme, v skupščini sploh ni bilo. Postopek je bil dolgočasen in zelo formalen, skoraj uradniški, kar je temeljilo v samoupravnem sistemu. Člani skupščine namreč niso bili poslanci, marveč delegati, ki so prihajali iz t. i. temeljnih organizacij; to niso bili politiki, na sejah so v glavnem brali »poročila« svojih organizacij in soglašali s predlaganim. Kar je bilo pomembno, so po besedah Potrča skupaj določili vodstvo skupščine in vlade, uradno imenovane Izvršni svet. In kaj je bilo pomembno, kateri so bili tisti temeljni pojmi (Grundbegriffe), okrog katerih se je vrtela skupščinska »razprava«?

Pri iskanju pomembnih pojmov sva spet posegla po pristopu W. Steinmetza.¹⁵ Izluščila sva nekaj stavčnih struktur, ki sva jih nato iskala skozi besedila. Tako sva iskala vse, kar je bilo po mnenju delegatov »pomembno«, »nepomembno«, »nujno«, »(ne)mogoče«, »(ne)utemeljeno«, »(ne)sprejemljivo«. Pokazalo se je, da so bila važna v glavnem gospodarska vprašanja – vse bolj pereča inflacija, padanje produktivnosti, ekonomska politika, akumulacija, »samoupravno urejanje in planiranje«¹⁷ ... Skupščina se je torej leta 1986 vendarle ukvarjala tudi s tem, kar so nekako skozi slabši standard zaznali ljudje, a je to počela na nivoju, ki se je zdel abstrakten, nekonkreten, preveč sformaliziran in zato od ljudi oddaljen. Ljudje pač niso razmišljali o »delitveni politiki«, ampak o bolj »praktičnih« problemih.

Naslednje leto je bilo podobno prejšnjemu, leto kasneje (1988) pa so se stvari že začenjale spreminjati ... dokler v letu 1989 niso dosegle točke popolnega preobrata.¹⁸ Ljudje so takrat že zelo pozorno spremljali vse bolj živahno politično dogajanje,

¹³ Niko Toš in skupina: Slovensko javno mnenje 1986. Ljubljana : Fakulteta za družbene vede, Arhiv družboslovnih podatkov, 1999. Dostopno na: Arhiv družboslovnih podatkov: <http://www.adp.fdv.uni-lj.si/opisi/sjm86/>, 11. 4. 2014.

¹⁴ Intervju z Miranom Potrčem, 24. 4. 2014, INZ. Zvočni zapis in prepis pogovora pri avtorjih.

¹⁵ Steinmetz, »A Code of its Own«.

¹⁶ Avtorja sva iskala po številnejših prislovihih, a se mnogi niso izkazali kot dobra izbira, saj bodisi niso bili uporabljeni bodisi so bili prevečkrat uporabljeni v preveč običajnem retoričnem kontekstu.

¹⁷ Gl. npr.: Sejni zapisi Skupščine Socialistične Republike Slovenije za 10. sklic (1986–1990), Družbenopolitični zbor, 1. seja – 7. 5. 1986, št. zv. 93. Dostopno na: Zgodovina Slovenije – Sistory: <http://www.sistory.si/SISTORY.ID:16245>, 23. 4. 2014; Zbor združenega dela, 61. seja – 10. 4. 1986. Dostopno na: Zgodovina Slovenije – Sistory: <http://www.sistory.si/SISTORY.ID:15992>, 24. 4. 2014; Skupno zasedanje – 11. 3. 1986. Dostopno na: Zgodovina Slovenije – Sistory: <http://www.sistory.si/SISTORY.ID:16025>, 24. 4. 2014.

¹⁸ Božo Repe: Zakaj so Slovenci vstopili v Jugoslavijo in zakaj so iz nje odšli? V: Jugoslavija v času : devetdeset let od nastanka prve jugoslovanske države = Yugoslavia through time : ninety years since the formation of the first state of Yugoslavia. Ljubljana 2009, str. 21–46; Božo Repe: Pravne in politične podlage, okoliščine in pomen prvih demokratičnih volitev. V: Razvoj slovenskega parlamentarizma. Kolokvij ob 10. obletnici parlamentarizma v Sloveniji. Zbornik referatov, koreferatov in razprav. Lju-

v Jugoslaviji je nenazadnje vse bolj vrelo, konflikti, zlasti z Jugoslovansko ljudsko armado, so bili tudi v Sloveniji. Kakor je dejal Peršak: »čas je osvežujoče viharil okrog nas.« Stališča ljudi so postajal bolj in bolj jasna, prodorna, drzna in zahtevna, predvsem pa tudi bolj glasna. Ob gospodarski problematiki, zaposlenosti, inflaciji so v ospredje prihajala vprašanja demokratizacije, razmišljanja o odcepitvi od Jugoslavije, slovenska samostojnost, problem in koncept suverenosti.¹⁹ In skupščina? Po Potrčevih besedah je prenehala le sprejemati zakone in poslušati poročila. »Napela je ušesa« do javnega mnenja in začela o njem neprestano razmišljati, razpravljati.²⁰ Inflacijo so delegati omenili kar 373 krat, suverenost 302 krat, demokratizacijo izpostavili 67 krat, o odcepitvi spregovorili 51 krat.

Pogostost uporabljenih izrazov v skupščinskih razpravah leta 1989

(hiper)inflacija	373
Demokratizacija	67
Odcepitev	51
Samostojnost	10
Suverenost	302

Govori, kjer so se omenjali gornji pojmi, so postali bolj neposredni, bolj ekspresivni. Sonja Lokar je o gospodarski krizi dejala: »Tovarišice in tovariši! Razvojni zastoj, ne samo v Jugoslaviji, tudi v Sloveniji, se nevarno bliža točki preobrata. Pripeljal je do skrajnega roba socialne vzdržljivosti. Opozorilna stavka šolnikov, grozeči razpad zdravstvenega sistema, naraščanje stroškov združevanja temeljne socialne varnosti vse večjega števila ljudi, upokojencev in invalidov, otrok in mladih celo že zaposlenih delavcev za velike razvojne potrebe bistveno premajhno akumulativnost gospodarstva in dirjajoča inflacija, vse to kaže, da smo na premnogih točkah že čez ta rob.«²¹ Pesnik Tone Pavček je o položaju Slovenije v Jugoslaviji poetično razmišljal: »Namreč nihče nima pravice odrekati nam to pravico, te izbire, te samostojnosti, te državljsanske in državniške pravice. Hočemo biti svojski glas med glasovi narodov sveta, posebnost med posebnostmi, različnost med vesoljno različnostjo zemlje, na kateri smo res da prehodni, a hkrati tudi večni gostje.«²² Po Potrčevih besedah je

bljana 2000, str. 41–62.

¹⁹ Niko Toš in skupina: Slovensko javno mnenje 1989: Stališča o ustavnih dopolnilih [datoteka podatkov]. Ljubljana: Univerza Edvarda Kardelja, Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij [izdelava], 1989. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Arhiv družboslovnih podatkov [distribucija], 1999. Dostopno na: Arhiv družboslovnih podatkov: <http://www.adp.fdv.uni-lj.si/opisi/sjmust89/opis-podatkov/>, 17. 4. 2014.

²⁰ Intervju z Miranom Potrčem, 24. 4. 2014, INZ. Zvočni zapis in prepis pogovora pri avtorjih.

²¹ Sejni zapisi Skupščine Socialistične Republike Slovenije za 10. sklic (1986–1990), 6. skupna seja – 30. 3. 1989, št. zv. 132, str. 27. Dostopno na: Zgodovina Slovenije – Sistory: <http://www.sistory.si/SISTORY.ID:16377>, 23. 4. 2014.

²² Sejni zapisi Skupščine Socialistične Republike Slovenije za 10. sklic (1986–1990), 11. skupna

postalo gotovo, da je »Demokratizacija in politizacija družbenega življenja v Sloveniji /.../ že dolgo tega krepko prestopila prag naše Skupščine. Mi smo ji kot delegati in kot vodstvo Skupščine na široko odprli vrata.«²³

Javno mnenje je tedaj začelo spreminjati način delovanja skupščine in narekovati politični tempo; še več, trdimo lahko, da je skupščina nato celo prevzela pobudo in diktirala tempo izvršnemu svetu – vladi, kar je svojevrsten fenomen v stoletni krizi parlamentarizma, ko se parlamenti vse bolj neformalno podrejajo vladi. Upošteva je značilnosti skupščinske razprave se je »prehod« v parlamentarizem v vsebinskem smislu v Sloveniji torej zgodil pred prvimi volitvami v sodobni parlament – Državni zbor leta 1992, pravzaprav tudi pred prvimi večstrankarskimi volitvami aprila 1990.²⁴ Do prehoda je prišlo v mandatnem obdobju 1986–1990, konkretnije v njegovi drugi polovici.

V tranziciji

Po slovenski osamosvojitvi leta 1991 so ljudje podobno kot nekaj let prej politična in družbena dogajanja v mladi državi še vedno pozorno spremljali, imeli so izoblikovana stališča o številnih temah. Med drugim so jih zelo zaposlovala afere in škandali, nova značilnost politike in političnega, ravno tako pa tudi problematika dodeljevanja državljanstva in pravila priseljevanja v državo. O državljanstvu so bila mnenja zelo ekskluzivistična, po mnenju krepke večine vprašanih bi morala biti država pri tem vprašanju zelo selektivna in nič kaj velikodušna. Leta 1993, malo za tem, ko je Slovenija po mnenju njenih prebivalcev kakor Feniks vstala iz razpadajoče in v krvave vojne pogreznjene Jugoslavije, to seveda ni bilo presenetljivo. Večina potencialnih priseljencev je namreč prihajala z juga, iz držav nekdanje Jugoslavije. Toda bolj pomembno kakor samo stališče je pomembno to, da je bilo malo neodločenih oz. takih, ki o tem ne bi imeli mnenja.²⁵ Ljudje so problematiko spremljali in o njej razmišljali, o njej se je govorilo in pisalo.

V času, ko so raziskovalci javnega mnenja ljudi spraševali o stališčih do priseljevanja, je še sveže konstituirani Državni zbor, novi devetdesetčlanski klasični parlament, o tem tudi razpravljal. Problematika priseljencev, beguncev in podeljevanja slovenskega državljanstva skupaj z ustreznim zakonom o državljanstvu je bila v poslanskih govorih omenjena 1378-krat. Stališča poslancev so bila sila različna, veliko je bilo

seja – 11. 12. 1989, št. zv. 134, str. 28. Dostopno na: Zgodovina Slovenije – SIstory: <http://www.sistory.si/SISTORY:ID:16384>, 23. 4. 2014.

²³ Sejni zapisi Skupščine Socialistične Republike Slovenije za 10. sklic (1986–1990), 9. skupna seja – 27. 9. 1989, št. zv. 132, str. 2. Dostopno na: Zgodovina Slovenije – SIstory: <http://www.sistory.si/SISTORY:ID:16380>, 23. 4. 2014.

²⁴ Večstrankarska skupščina, izvoljena aprila 1990, je sicer temeljila na ustavi iz leta 1974, ampak je v svojem delovanju že prevzela večino značilnosti klasičnega parlamenta. Obdobje po aprilu 1990 je tako že čas »klasičnega parlamentarizma«. – O tem tudi M. Potrč: Intervju z Miranom Potrčem, 24. 4. 2014, INZ. Zvočni zapis in prepis pogovora pri avtorjih.

²⁵ Niko Toš in skupina: Slovensko javno mnenje 1993/1. Fakulteta za družbene vede, CJMMK: Ljubljana 1993, str. 253–284.

replik in bolj ali manj iskrih besednih spopadov. Razprave so v vsakem primeru bile žive, polne primerov in spontane, kakor naslednja:

»ŠTEFAN MATUŠ: Hvala za besedo. Bom kratek. Francija je v Svetu Evrope. Otroci, rojeni tujcem, ki so pridobili državljanstvo, tega ne pridobijo avtomatično! In je Francija v Svetu Evrope.

PREDSEDNIK MIROSLAV MOZETIČ: Hvala lepa. Školč ima repliko.

JOŽEF ŠKOLČ: Gospodu Matušu bi rad povedal, da je Francija imela lepo število kolonij po svetu in ima zaradi tega velike probleme, ker je to jemala kot del teritorija Francije in so bili praktično vsi tudi državljani Francije. Zaradi tega je bilo kar nekaj resnih, tudi vojaških sporov ...

PREDSEDNIK MIROSLAV MOZETIČ: Hvala lepa. Gospod Jelinčič ima repliko ...

ZMAGO JELINČIČ: Hvala. Ja, če sem prav razumel primerjavo gospoda Školča, je imela Francija veliko kolonij po svetu in da so skozi to prišli vsi tisti množični priseljenci v Francijo. Ali lahko potegnemo vašo paralelo tudi, da je Slovenija bila kolonizator bivše Jugoslavije in da iz tega smo dobili in moramo skrbeti za bivše državljane bivše Jugoslavije? PREDSEDNIK MIROSLAV MOZETIČ: Odgovor gospoda Školča.

JOŽEF ŠKOLČ: Gospod Jelinčič, tega seveda ne moremo potegniti. Hočem povedati, da je ta kriterij pripadnosti etniji ali pa narodu sila slab kriterij, ko govorimo o problemih države in državljanstva.«²⁶

Veliko bolj žgoči so bili poslanci v razpravah o aferah, ki so postale – kakor je konec leta 1993 zapisal novinar Vinko Vasle – »skrito bistvo politike in javna dobrina«.²⁷ Leto 1993 je sploh bilo označeno kot »leto afer«, o njih se je govorilo povsod, ob gostilniških pultih in v parlamentarni dvorani. Ljudi in njihove poslance so najbolj zaposlovale privatizacijske afere, povezane z lastninjenjem nekdanj družbenega premoženja, »orožarske afere« o slovenskem trgovanju z orožjem za potrebe hrvaških in bosansko-hercegovskih oboroženih sil, pa afera o slovenskih igralnicah, afera o nekdanji službi državne varnosti ...

Igor Bavčar je v parlamentu dejal, da bodo ponavljajoče se lastninske afere, »kot kaže, postale redne gostje časopisnih strani in parlamentarnih razprav.«²⁸ Jože Pučnik pa je pristavil, kako misli, »da je pritisk javnega mnenja tako močan, da že res nastaja vtis, kakor da je vsa politika v Sloveniji na neki način korumpirana. Jaz povem svoje jasno mnenje. Če se ne začno afere razčiščevati, kjer se ugotovi, bodisi krivec bodisi organ ali grešni kozel, jaz nimam več kaj iskati v tej politiki, kajti ne maram čisto pa-

²⁶ Sejni zapisi Državnega zbora Republike Slovenije za 1. mandatno obdobje (1992–1996), 14 seja – 22.–30. 11. 1993. Dostopno na: Državni zbor: <http://www.dz-rs.si/wps/portal/Home/deloDZ/seje/evidenca?mandat=I&type=sz&uid=5FB4E45996AFF18FC1257832004838E8>, 16. 4. 2014.

²⁷ Vinko Vasle: Aferе kot skrito bistvo politike in javna dobrina. V: Slovenski almanah '94. Ljubljana 1993, str. 32–35.

²⁸ Sejni zapisi Državnega zbora Republike Slovenije za 1. mandatno obdobje (1992–1996), 7. Seja–13.–24. 4. 1993. Dostopno na: Državni zbor: <http://www.dz-rs.si/wps/portal/Home/deloDZ/seje/evidenca?mandat=I&type=sz&uid=A70D4504929E86E3C1257832004838DE>, 16. 4. 2014.

všalno biti obsojen, da sem korumpiran z vsemi drugimi. Ne verjamem, da je nekdo korumpiran, da se pravilno razume. Ker mi ne razčiščujemo posameznih afer, nastaja pavšalni vtis, da je vsa slovenska politika korumpirana. To ni res.«²⁹

Parlament je torej razpravljal o temah, ki so se ljudem zdele pomembne, oz., če obrnemo, ljudje so razpravljali (in imeli stališča) o temah, ki so bile predmet razprav v parlamentu. Korelacija je tisto leto bila močna, parlament se je zdel gremij izvoljenih predstavnikov ljudstva. Poleg tega je tedaj zelo veliko stvari in tem postalo pomembnih, nujnih ... Za Marjana Podobnika iz Slovenske ljudske stranke, katere volilna baza je bilo podeželje, je tako bilo nujno odpraviti diskriminacijo pri štipendiranju kmečkih otrok, za drugega je bilo pomembno varstvo okolja, za tretjega je bilo pomembno imeti dobre odnose s sosednjimi državami, za četrtega je bilo nujno doseči drugačno ceno električne energije.³⁰ Državni zbor je bil glasnik različnosti interesov pluralne družbe.

Pogostost uporabljenih izrazov v parlamentarnih razpravah leta 1993

državljanstvo in priseljenci (priseljivanje)	1378
begunci	80
afer	114

... ko je skupščina »postajala občutljiva« ... – iz skupščine v parlament

Sklepamo lahko, da se je leta 1986 skupščinsko (in sploh slovensko republiško) vodstvo ukvarjalo s tem, kar se je zdelo pomembno; funkcionarji so torej tedaj bili tisti, ki so »vedeli«, kaj je dobro za ljudi. Leta 1989 pa je – obrnjeno – skupščina zelo konkretno sledila pričakovanjem ljudi. »Tok« se je obrnil in v začetku devetdesetih v klasičnem parlamentu – Državnem zboru – še ostajal v isti smeri; tekkel je od ljudi navzgor proti parlamentu.

Tudi socialistične skupščine (parlamenti) so torej (lahko) bile v vsebinski korelaciji z željami in pričakovanji ljudi. Vprašanje pa je, kako pogosto lahko zasledimo tovrstno sovpadanje. Leta 1986 je sovpadanje zelo abstraktno in birokratsko megleno, še prej, denimo leta 1974, ga je bilo še manj. Takrat je skupščina razpravljala o novi ustavi, ljudje pa za to bodisi sploh niso vedeli bodisi so le nekaj slišali; bolj pomembne so bile druge reči.

Toda obenem lahko (zaenkrat) domnevamo, da se tudi demokratično izvoljeni večstrankarski Državni zbor v svojih razpravah kdaj pa kdaj oddaljuje od tem, ki se ljudem zdijo pomembne. Razkorak med tem, kar parlamentarci razglasijo za po-

²⁹ Prav tam.

³⁰ Gl. npr.: Prav tam; Sejni zapisi Državnega zbora Republike Slovenije za 1. mandatno obdobje (1992–1996), 8. seja – 18. 5–2. 6. 1993. Dostopno na: Državni zbor: <http://www.dz-rs.si/wps/portal/Home/deloDZ/seje/evidenca?mandat=I&type=sz&uid=6DD17CAD27DDF985C1257832004838ED>, 17. 4. 2014.

membno, in med tem, kar večina ljudi čuti in misli kot pomembno, utegne biti v posameznih obdobjih po letu 1992 velik.³¹

Znova o metodologiji

Digitalizacija dobesednih zapisov skupščinskih/parlamentarnih sej nedvomno omogoča obdelavo bistveno večje količine podatkov in predvsem sproža zastavljanje vprašanj, ki bi se nekoč zdela nesmiselna oz. bi iskanje odgovora nanje bilo enako iskanju šivanke v kopici sena. »Digitalno« nedvomno širi spoznavni horizont političnega zgodovinarja. Kaj vse lahko vprašamo ... Toda ... A dobimo tudi odgovore? Trenutno – glede na stanje digitalne infrastrukture v humanistiki v Sloveniji – se zdi, da digitalizacija predvsem odpira nova vprašanja in daje nove ideje, spodbude ... Kaj pa novega pove?

Da je slovenski parlament v zadnjih dvajsetih letih včasih izgubil stik z volivci?

Da je socialistična enostrankarska delegatska skupščina ta stik imela še redkeje?

Da je v procesu demokratizacije leta 1989 skupščina vendarle razpravljala o tem, kar se je ljudem v Sloveniji zdelo pomembno?

Avtorja sva to že vedela, zdaj sva dobila le trden (kvantificiran) dokaz. Ko zdaj zatrdim, da so v parlamentu leta 1993 govorili tudi o aferah, lahko morebitnemu dvomljivcu povem, da je to bilo točno 114-krat. A da bom resnično analiziral razpravo o aferah, bom moral vseh 114 razprav počasi prebrati in potem bom morda ugotovil nekaj res novega. In seveda, teh 114 razprav bom zlahka našel. So le nekaj klikov stran.

Digitalizacija torej ne daje novih odgovorov, a definitivno olajša in skrajša dobro staro ročno branje tekstov. Nadgradnja digitaliziranih zapisov v smeri sodobnih rešitev digitalne humanistike bo nedvomno omogočala več,³² hermenevtika bo postaja »drugačna«, med drugim bolj komparativna v transnacionalnem smislu,³³ toda vprašanje je, če bo digitalna humanistika zmogla najti Peršakov govor iz marca 1990 in ga posebej izpostaviti. Besedila imajo ne nazadnje subtilen pomen, ki ga računalnik ne more razumeti,³⁴ kakor tudi ne more odgovoriti na vprašanja: zakaj, kako, čemu

³¹ Jure Gašparič: Parlament in zaupanje. V: Državni zbor 1992–2012 : o slovenskem parlamentarizmu. Ljubljana 2012, str. 293–301.

³² Gl. npr. izjemno obetavno analizo razprave o šolski reformi 1879 v belgijskem parlamentu: Kaspar Beelen, Marnix Beyen: Applying Machine Learning to Political Discourse: Theory and Practice. Dostopno na: https://www.google.si/search?q=Marnix+Beyen,+Applying+Machine+Learning+to+Political+Discourse&ie=utf-8&oe=utf-8&rls=org.mozilla:en-US:official&client=firefox-a&channel=sb&gws_rd=cr&ei=yqVsU9zxJqm9ygOshYKIAw, 29. 4. 2014.

³³ Gl. Marnix Beyen: A Higher Form of Hermeneutics? The Digital Humanities in Political Historiography. V: BMGN – Low Countries Historical Review, Vol. 128–4, 2013, str. 168. Dostopno na: A Higher Form of Hermeneutics?: The Digital Humanities in Political Historiography | Beyen | BMGN – Low Countries Historical Review: <http://www.bmgn-lchr.nl/index.php/bmgn/article/view/RN%3ANBN%3ANL%3AUI%3A10-1-110029>, 3. 5. 2014.

³⁴ O kritiki analize parlamentarne debate s pomočjo računalniške tehnologije gl.: Judith Bara, Albert Weale, Aude Bicquelet: Analysing Parliamentary Debate with Computer Assistance. V: Swiss Political Science Review 13, 4, str. 577–605. Dostopno na: Analysing Parliamentary Debate with Com-

... Računalnik tudi ne more ločiti sarkazma od humorja, dolgočasnega naštevanja od poetike.³⁵ Zaenkrat Peršakovega govora računalnik ne bo našel.³⁶ Zaenkrat je pač treba vse počasi prebrati oz. si kvečjemu pomagati z drugimi viri. Naju je na govora Toneta Peršaka in Mirana Potrča v marcu 1990 opozoril ustni vir ...

Jure Gašparič, Mojca Šorn

ON PARLIAMENTARY DEBATE IN THE SLOVENIAN SOCIALIST ASSEMBLY AND
DEMOCRATIC TRANSITIONAL PARLIAMENT

S U M M A R Y

The authors have carried out the analysis of parliamentary debate in the Slovenian socialist one-party Assembly and democratic transitional Parliament on the basis of the advantages provided by the digitised verbatim records of sessions. Another source that we have based our research on is the database of the Slovenian public opinion research, which were a unique phenomenon in the period of socialism. At the end we also invited an oral source. On the basis of the analysis of the Slovenian public opinion we identified what the people saw as important in a certain period, and then we sought these topics in the Assembly discussions. We were interested in possible correlations, as Willibald Steinmetz suggests: »What can be done (das Machbare) is to large extent dependent on what can be said (das Sagbare)«. As it happened, in 1989 the one-party socialist Assembly did something very important and far-reaching: it adopted numerous constitutional amendments to the Slovenian constitution, paving the way towards a multi-party system. Since the delegates elected in 1986 adopted decisions which shook the whole of Yugoslavia, it was our assumption that therefore the Assembly had to become a space for serious discussions somewhere along the line. Considering the characteristics of the Assembly discussions these changes happened in 1988–1989.

We can say that in 1986 the Assembly leadership focused on what it thought was important; and the officials at the time were therefore the ones who »knew« what was good for the people. However, in 1989 – quite the opposite – the Assembly followed the expectations of the people quite specifically. The direction of the »flow« reversed and remained this way also in the beginning of the 1990s in the classic Parliament, flowing from the people towards the Parliament. Thus the socialist assemblies (parliaments) could also be in the substantive correlation with the wishes and expectations of the people. However, the question is how often we can note such concurrence. In 1986 this concurrence was very abstract. But at the same time we can (for now) suppose that even the democratically-elected multi-party National Assembly debates sometimes steer away from the topics that the people think of as important. Upgrading the digitised records in the direction of the modern solutions of digital humanities will undoubtedly allow us to expand our research and enable us to search for further answers (and of course ask more questions).

puter Assistance – Bara – 2011 – Swiss Political Science Review - Wiley Online Library: <http://online-library.wiley.com/doi/10.1002/j.1662-6370.2007.tb00090.x/pdf>, 3. 5. 2014.

³⁵ Gl. op. 33, str. 169–170.

³⁶ Računalnik bo sicer našel vse Peršakove govore iz marca 1990, če ga bomo po njih vprašali. Toda raziskovalec mora seveda vedeti, da ga zanimajo prav ti.